

Ferdinand von Wrangell'i nimeline

Roela Põhikool

**MINU VANAEMA AINO
KUUSEMETS – ÜKS
KÜÜDITATUTEST**

Kodu-uurimistöo

Koostaja: Grete Taurafeldt (8. klass)

Juhendaja: Maret Tralla

Roela 2007

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. LAPSEPÕLV	4
2. KOOLIAASTAD	6
3. ESIMESED TÖÖAASTAD	8
4. SIBERI-AASTAD	9
4.1. See saatuslik paastumaarjapäev	9
4.2. Teekond tundmatusse	11
4.3. Ainus õigus – õigus tööle	13
4.4. Abakanis silmaarstil	15
4.5. Võõra rahva hulgas	16
4.6. Vabanemine	18
5. TAAS KODUMAAL	21
6. LÄHEDASTE MEENUTUSED	22
6.1. Õe Laine meenutus	22
6.2. Minu vanaema Aino Kuusemets	22
7. MINU EMA	24
KOKKUVÕTE	25
KASUTATUD ALLIKATE JA KIRJANDUSE LOETELU	26

SISSEJUHATUS

Antud kodu-uurimistöös kirjutan oma vanaema Aino Kuusemetsast (Grünfeldt). Teema valik oli minu jaoks üpriski lihtne, kuna meie peres oli varem mitu korda tulnud jutuks vanaema küüditamine Siberisse. Vanaema jutustas tihti Siberi-aastatest, kui olin väike koolilaps.

Teadsin vaid pealiskaudselt, mis oli toimunud ja millal. Niiviisi otsustasingi selle kohta rohkem teada saada ja valisin teemaks vanaema küüditamise Siberisse.

1949. aasta 25. märts oli traagiline kümnetele tuhandetele eestlastele, sealhulgas ka minu vanaemale. Eesmärk on jäädvustada vanaema meenutused ja mälestused sellest sündmusest, et ka tulevased põlved saaksid nendest üleelamistest teada.

Nüüd tuli hakata koguma materjali. Peamine allikas minu töö juures oligi peategelane ise ehk minu vanaema oma päevikutega ja meenutustega ning lähedaste mälestused. Töö on esitatud mina-jutustusena ja püütud võimalikult säilitada talle omast kõnepruuki.

Töö on jaotatud peatükkideks. Esimene peatükk räägib vanaema lapsepõlvest ja tema meenutusi sõpradest ning sündmustest. Teine peatükk hõlmab kooliaastaid. Kolmas peatükk räägib tööaastatest enne küüditamist. Neljas peatükk jaguneb alalõikudeks ja nendes on juttu vanaema elust ja olust Siberis. Need osad annavad tõese ettekujutuse elust Siberis. Viies peatükk räägib vanaema tegemistest peale Siberist naasmist kodumaale. Kuuendas peatükis on kirjas tema lähedaste meenutused.

Suurt abi töö tegemisel osutasid vanaema ja minu lähedased ning juhendaja.

1. LAPSEPÕLV

Aino (kõige väiksem) oma perekonnaga 1920-ndate alguses. (3.1)

lombakas vanapoiss Niivel, see kostitas mind alati kommidega. Palju mälestusi on seotud vanaemaga (eidega), kellega elasime ühe aasta kahekesi suures majas. Isa, ema ja arvukas vendade, õdede pere oli kolunud juba meie nüüdsesse kodusse. Eit jäeti maja valvuriks ja süüa keetma sulastele: Aadile ja Juhanile, kes käisid metsast puid vedamas. Mina olin eide seltsiliseks. Nii saidki inimesed, kellega oli mul kokku puutumist, mu sõpradeks. Lombakas vanapoiss Niivel, elas meie lähedal. Ta tõi iga päev posti ja muidugi ka kommikotikesi. Külastasime vahest vanaemaga teda. Siis ootasid alati, millal avab ta sahvri ukse ja toob suurest mustast kirstust maitsva kollase tüki saia. Ükskord treis ta mulle ilusa vurri, mis koosnes kahest osast. Üks pikem, mille teine ots oli ümmargune ja auguga. Augu külje sees oli veel üks pisikene auk, millest sai läbi panna paela, mis omakorda kinnitatud teisele papinaelale sarnanevale vurri osale. Kui nüüd pael ajada ümber papinaelale sarnanevale vurri osale ja asetada see pikema osa suurde auku ja siis paeladest kõvasti käima tõmmata, hüppas too „papinael“ august välja ja tegi põrandal ilusaid tiire.

Talvel veetsin aega kelgutades. Selleks kasutasin veevedamise kelku. Üks põlv kelgul, teisega taga tõugates, sõitsin jääl ja teel, kujutades end postimeheks. Lõpuks läks see igavaks ja ma soovisin üht tublit sõitu teha. Kuna puudusid igasugused künkad ja mäed ja hanged olid pehmed, siis leidsin palkoni trepi selleks kohase olevat. „Säält libiseks kindlasti värvast välja ja üle tee,“ mõtlesin nii. Tirisingi siis kelgu suure vaevaga trepile ja panin ta sealt hea hooga minema. Sõit õnnestus suurepäraselt ja kohe tekkis soov teha teist, veel paremat sõitu. Jällegi tirisin kelgu trepile ja panin ta veel suurema hooga minema. Seekord ei läinud see sugugi

Aino Kuusemets, neiupõlvenimega Grünfeldt, sündis 10. jaanuaril 1918. aastal Virumaal Palmse vallas, Sagadi külas metsaülema tütreana. Ta sündis perre kuuenda lapsena. Enne teda on sündinud Ferdinand, Ernst, Linda, Marta, Ellen ja peale teda Arno ja Laine.

Kuna pere oli suur, siis jäi isa metsaülema tööst väheks. Niisiis võeti pangast laenu ja osteti Aru talu Rakvere vallas Tobia Väljataguse külas. See talu oli vanaema lapsepõlvekodu. (2.2.)

Ise meenutab ta lapsepõlve oma päevikus nii: „Tihti meenuvad mälestused lapsepõlvest. Vaimusilma ette ilmub pisike, paks tüdruk lühikeste juukse-„ribudega“, mis kokku seotud kirju kleidi ribadega ja mille pärast vanaemaga oli igal hommikul suur riid. Vahest läks see isegi niikaugele, et vanaema pidi luuda lõhkuma. Unustatud oli kõik pahameel, kui vanaema tõi sooja, vast kartulite hulgast keemast võetud muna.

Minu parimaiks sõbraks olid: sulane Juhan, kes töölt tulles võttis mu põlvele ja laulis: „küll mul on üks hea naine jne.“ Siis veel onu Aadi, kes küll vahest lubas mind vembraga pikemaks venitada, kuid siiski seda ei teinud. Kolmandaks sõbraks oli

hiilgavalt. Kelk jooksis suure hooga vastu väravaposti ja mina lendasin uppi üle kelgu. Pisarad tulid valust silma ja olin õige kohkunud, nähes verd lumel. Käega katsudes jõudsin otsusele, et see tuli suust, jätsin kelgu kus seda ja teist ning jooksin vanaema juurde abi otsima. Vanaema kohkus, kui nägi mu verist ja ülespaistetatud nägu. Kõige enam oli kannatada saanud suu, mis nüüd nii paksuks oli läinud, et ei saanud seda enam üldse avada. Süüa ei saanud ma ka mitte, ainult piim ja vesi tekitasid vähem piina. Hiljem, kui paistetud alanes, palusin vanaema küpsetada pliidi serval kartuli kooki.

Vanaemaga elatud aasta lõpetas sõit kolukoorma otsas mu nüüdsesse kodusse. Siin elatud aastate mälestused ei ole nii hästi säilinud. Selgeim mälestus on ühest ilusast suvepäevast, kui istusin maasika juures ja ootasin selle valmimist. Viimaks lõppes mu kannatus ja ma noppisin ta pooltoorelt, viies sellestki pool emale.

Nüüd on too kuldne aeg selja taga. Jäävad vaid mälestused lapsepõlve rumalustest. Üks lapsepõlve sõbrast, vanaema, puhkab juba mulla pöues. „Kullerkupud, jaanililled, eide haul õitsegu, tähesära, päiksehiilgus, kallist kalmu ehtigu.“ (1.1.1.)

2. KOOLIAASTAD

Esimesse klassi läks Aino 6-klassilisse Mädapea algkooli 1925. aastal. Kooliteed alustas ta seitsme aastasena, kuid jäi esimesse klassi istuma, kuna tema lugemisoskust ei peetud küllalt heaks. Algkooli lõpetas ta 1932. aastal. Sama aasta sügisel astus ta Rakvere Zeeh tütarlaste kommertsgümnaasiumi. Oma päevikusse on ta kirjutanud keskkooli ajal ühe luuletuse, mille pealkiri on „Klassipoesia“. See luuletus kõlab nii:

Frieda on me klassivanem,
kõigist, kõigist on ta parem;
Leenukene hüppab, kargab,
preilikesi valmis valab;
Hedvig Dickit otse põlgab,
Eederbergil keelt ta näitab;
Nadjal kenad, sirged lokid,
tihtipeale närvishokid;
Lilli pikk meil üle klassi,
seda vist ka üle kooli;
Veera meie nurgakivi,
ei ta vihku iial sodi;
Hilja on „fein“ Kunda preili,
tõmbavat vist poisse ligi;
Aino üks on väike plika,
aga ta ei ole tita;
Aino teine „viks“ ja „vaga“,
maksa temast mõelda paha;
Selma Bamberg pikk ja sale,
ega mitte põrmu kole;

Helgi väike murumuna,
vaiksel veel ei põhja ole;
Meeta see mu kindel kalju,
õpib ikka väga palju;
Aino kolmas see „poob“ teisi,
ikka on ta üpris „leisi“;
Salmeke see „vihkab“ mehi,
kellestki ei ta hooli;
Elfikesest tean ma vähe,
midagi ei torka pähe;
Virveke me „Donna Trulla“,
Tante karjub „ära hulla“.
Heleenekesel mokas kops,
vaata kus on vaat lops;
Vellike on Gringo „boy“,
sest ta lemmikuks on Toi;
Ellen astub, põrand põrub,
Dickemannit ta taga kirub;
Elsa tore, väga tots,
ei ta tee vist ükski „krutsik“. (1.1.1.)

Rakvere Zeeh tütarlaste kommertsgümnaasiumi lõpetas Aino 1937. aastal. Sama aasta sügisel sooritas ta sisseastumiseksamid Tartu Ülikooli, kus hakkas õppima eesti keelt ja kirjandust, valides kõrvalaineks rahvaluule ja filosoofia. Üliõpilasorganisatsioonidesse ta ei kuulunud. Õpingud katkestas Aino 1942. aasta novembris ja hakkas asendusõpetajaks Arkna Põllundus- ja aianduskoolis, kus töötas 1943. aasta jaanuarini eesti- ja saksa keele ning mate- maatika õpetajana. Tartu Ülikooli lõpetas ta 8. veebruaril 1943. aastal, mille kohta anti välja ajutine tunnistus. (2.1.)

Aino (vasakult teine) oma perega 1931. a.
(3.1)

Mädapeal 1931. a. (Aino taga vasakult kolmas). (3.1)

Jõulud koolis 1936. a. (Aino kõige pikem taga). (3.1)

Aino (vasakul laps süles) Arus 1939. a. (3.1)

3. ESIMESED TÖÖAASTAD

Aino 1946. a. (3.1)

1943. aastal läks Aino tööle Tõrva Gümnaasiumisse eesti keele ja kirjanduse õpetajaks. Kuna õppetöö lõppes juba märtsis 1944, siis asus ta tööle ajaleht „Virumaa Teataja“ korrektorina. 1944. aasta septembris hakkas ta tööle eesti keele ja kirjanduse õpetajana Rakvere Majandustehnikumis. 1948. a. tehnikum ühendati Rakvere Kohaliku Tööstuse Tehnikumiga, kus Aino jätkas õpetamist. Samal ajal töötas ta ka Rakvere I Keskkoolis. (2.1.)

Oma päevikusse on kirjutanud ta 1945. aastal sellise jutu: „On kuulda, et Rakverre kavatsetakse liuväli teha. Mina arvan, et see on täiesti üleliigne. Enne tuleks küll kõikidele töötavatele kodanikele uisud muretseda, sest Rakvere on ise hea liuväli. Tarvitseb ainult veidi lund tulla ja liuväli on valmis. Paraku puuduvad uisud ja kodanikud peavad kinga või saapataldadel proovima oma uisutamisosavust. Ainult haruharva on veel mõnel kojamehel või majaperemehel kombeks kõnniteele liiva riputada – kodanike hüveks ja heameeleks.

Mina näiteks lähen ühel hommikul tööle. Rühin mäest ülesse tibatillukeste sammukestega, millest igakord pool tagasi libisen. Seal näen, et keegi arukas kodanik, tarvitab samast mäest laskumisel mitte taldu, vaid püksitagumikku ja võimaldab prii küüdi eestõttavale naiskodanikule, kes kiljatades langeb talle süle. Et mitte sama „trammiga“ alla tagasi sõita, päästan end viimasel minutil, liueldes sõiduteele ja maandun otse mööda vurava auto ette. Peale rohkeid mükse, vopse ja muljumisi, ajan end halva enesetundega jalule ja jätkan liuglemist ja libisemist.

Kõikidele ponnistustele vaatamata jõuan tööle suure hilinemisega. Saan peapesu ja samas mõtlen, et direktor on ka kindlasti sooritanud hommikuvõimlemise libedal tänaval.

Et vältida selliseid närve ja energiat kulutavaid seiku, soovitaksin, et iga asutus muretseks oma töötajatele uisud. Võibolla aitaks ka see, kui kojamehed ja majaomanikud omandaksid taas hea kombe, et riputada kõnniteele liiva kaaskodanike hüveks ja heameeleks.“ (1.1.1.)

4. SIBERI-AASTAD

4.1. See saatuslik paastumaarjapäev

See oli minu elu pikim ja kestvaim ekskursioon, mille jaoks ei olnud vaja kulutada ametiasutuste uksi ega raha. Otse vastupidi: ma kartsin seda, kartsin niivõrd, et närvid ähvardasid üles ütelda. Mulle tundus, et kergem oleks surra kui teele asuda. Ometi laabus kõik kuidagi iseenesest, suremiseks polnud aega ega tahtmiski. Kõik oli ilma minu tahteta ja soovita organiseeritud.

Katsun teile jutustada, kuidas ja miks see kõik juhtus, vähemalt niipalju, kui mulle endale selge oli ja on.

Oli 1949. aasta märts. Töötasin Rakvere Kergetööstuse Tehnikumis eesti keele ja kirjanduse õpetajana, kohakaasluse alusel andsin lisatunde ka Rakvere I Keskkoolis. Olin tol ajal 31 aastane ja tegin oma tööd rõõmuga, kuigi aeg oli keeruline ja raske. Nimelt oli minu vanematele-talupidajatele Rakvere rajoonis omistatud kulaku austav nimetus. See nimetus anti ju kõige töökamatele ja arukamatele maameestele. Meie talu oli 57 ha suur, põllumaad 35 ha. Ka oli meil tavaliselt sulane ja teenijatüdruk.

Kuigi kõik toimus paksu saladuskatte all, imbus kusagilt läbi kõmu uuest küüditamisest. Üks minusse hästi suhtuv inimene soovitas mulle, nelja silma all, anda rahvakohtusse avaldus ja öelda oma vanematest lahti. Minu jaoks ei olnud midagi loomu- ja südametunnistusevastasemat sellest ettepanekust. Öelda lahti neist, kes on sulle andnud elu, ainsa ja kordumatu, tervise, kohusetunde, töökuse, hariduse – gümnaasium ja ülikool – kõik viimse krooni ja sendini kinni makstud – söök, riided, ausus ja väarikus...

Viimast korda kodus käies mainisin seda pentsikut soovitus: öelda oma vanematest lahti. Ema läks nagu põlema: „Kohe võtke paber ja tehke rahvakohtule avaldus! Meie oleme vanad, teie, noored, peate edasi elama.“ See oli ema süda, mis temas kõneles, meie vaikusime, ega rutanud avaldust kirjutama. Kui tahtsime inimeseks jääda ja inimesena edasi elada, ei saanudki seda teha.

Saabus 26. märts. Olin pillikeelena pingul, sest aktsioon käis. Teadsime juba, et öö jooksul oli jaama taga tupikus seisva rongi härjavagunid täis tuubitud õnnetust. Oma vanematest ei teadnud ma midagi. Eelmisel päeval käis ema tehnikumis õpetajatetoas minu juures. Ta tõi mulle valged hallide täppidega labakud, sest oli märganud, et mu kindad olid viimase võimaluseni nõelutud. Ema valutas südant kodu pärast ja kippus sinna tagasi. Veensin ja palusin, et ta ei läheks, vaid vantsiks näiteks Tatrusele, kus elas tema kadunud noorema õe mees, külasepp. Mingu ükskõik kuhu, ainult mitte koju. „Ma lähen siiski vaatan,“ oli tema viimane sõna. „Ema, ära mine, kallid inimene, saa aru!“ hädaldasin mina, kuid ei suutnud teda veenda.

Ma ei tea, kuidas ma sel päeval oma tunnid ära andsin. Klassis valitses ebatavaline kord ja vaikus. Olin mures, et õpilased märkavad, kuidas mu vasak kulm tõmbleb. Kohendasin juukseid ja püüdsin märkamatuult kulmule vajutada. Süda valutab vanemate pärast ja igakord võpatasin, kui keegi peatus klassiukse taga.

See oli kõige pikem päev minu seitsmenda kooliaasta jooksul. Kuid seegi päev sai otsa, ilma et midagi oleks juhtunud. Tundsin, et midagi peaks tegema, midagi ette võtma, teada saamaks vanemate ja omaste saatusel. Pöörasin just oma tänavasse ega märganud kohe, et mulle ruttas

vastu noorema õe Laine mees, meie tehnikumi õpilane Hans Tamm. Nad abiellusid 15. jaanuaril 1949. a.

„Ema võeti Maasingult kinni ja pandi vagunisse. Mina pääsesin vaevu tulema tänu Klaara eestkostmisele ja vene keele oskusele,“ ütles ta ilma pikema sissejuhatusega. Klaara Miilmann oli sõjapõgenik Leningradi oblastist, kes koos tütreaga leidis sõja ajal meie kodus peavarju. Mure meie ema ja isa pärast oli ajanud ta linnast maale.

Hans teatas, et rong ei ole veel välja sõitnud ja seisab kusagil kõrvalteel. Ema sai väga vähe asju ja toiduaineid kaasa võtta, sest teda koju ei viidud ja kaasavõtmiseks pakitud seljakott jäi teise naabri juurde. Ema oli kartnud teistele halba teha, kui seljakotile järele läheb. Selles seljakotis olid ka ampullid ravimitega.

Otsisin välja sõjas langenud venna seljakoti, panime sinna vildid ja raha ning veel ühte kui teist ja kiirustasime jaama. Kuid rong oli juba ära sõitnud. Nii läks meie ema üksi Siberisse, kaasas väga vähe. See oli 25. märtsil, paastumaarjapäeval, mil me tavaliselt pidasime isa sünnipäeva.

Õde Laine, kes käis oma dekreetpuhkuse pabereid kätte saamas, jõudis ka minu juurde. Mida teha? Kuhu minna? Istunuksime kas või hommikuni minu väikeses toauberikus, poleks midagi juhtunud. Mu õel Lainel oli 25. sünnipäev ja ta tegi ettepaneku: „Lähme Karitsale ja peame sünnipäeva, ega norutamine asja paremaks muuda.“

Nii me kõmpisimegi Rakverest seitse kilomeetrit jalgsi oma saatusele vastu.

Karitsale jõudnud, tegi õde tule pliidi alla, pani kapsasupi tulele ja segas koogirooga, kui kohalikust külanõukogust tuldi mulle järele.

Algas ülekuulamine.

Edaspidi liikusin juba konvoi saatel. Õe perel kästi ka kompsud kokku panna. Üks konvoeriija käskis kõik riided ja ka tööriistad kaasa võtta. Aitäh heale inimesele.

Kahe püssimehe saatel veeti meid reega Rakvere vallamajja. Seal ütles tollaegne valla partorg Varkki minu õele: „Miks teid siia toodi? Te pole ju nimekirjas.“ Ilmselt päris ta seda ka meie küüdimeestelt, kes olevat tahtnud meid vaid hirmutada. Ei tea, millisel eesmärgil: ka õde ei elanud vanematega koos.

Siis sõidutati meid Koidula tänava miilitsasse. Seal toimus uus ülekuulamine. Õemehele öeldi, et tema ei saa kaasa sõita. Kuna Hans tahtis nii väga oma naisega kaasa sõita, anti talle lõpuks paber ja kästi avaldus kirjutada. Hansu kirjutatud avaldus polnud vormikohane ja ei läinud läbi. Teise avalduse vormistasin mina ja Hans kirjutas alla.

Edasi läks sõit minu korterisse, kus pakkisin oma riided puldankotti ja kahmasin kapist raamatuid, sidudes need laudlina sisse. See oli Siberi-aastate jooksul meie ainus vaimuvara.

Toast lahkudes heitsin pilgu parandamata vihikupakkidele ja ütlesin õpilasele, kes elas kõrvaltoas, et tassigu need kooli tagasi ja andku õpetajale, kes asub minu asemele.

Meie saatusekell oli löönud. (1.1.1.)

4.2. Teekond tundmatusse

Meid sõidutati prii küüdiga vaguni juurde ja kästi sisse ronida. Muudkui: „Davai, böstreje!“ Küüditajate küüned külmetasid.

Vagun oli pime ja täis tuubitud, ainult ühel ülemisel naril oli veel ruumi, kui teised end koomale võtsid. Minu õel oli oma lõppjärgus rasedusega üpris raske vaguni lae alla ronida ja end sinna kitsasse vahesse pressida.

Meie vagun oli suur, aknad trellitatud, magamisplatvormid kolmekordsed, keset vagunit seisis raudahi.

Keegi hüüdis pimedusest: „Ants, kas sina või?“ See oli meie tehnikumi õpilane Harry Tali. Selles vagunis olime meie viimased. Inimesed vaikisid või sosistasid, keegi ei nutnud ega hädaldanud. See me vaikivate õnnetute ešelon.

Pimeduses me ei näinud ega tundnud üksteist. Kell 22.15 hakkasime Rakvere jaamast Siberi poole logistama. Valgevarus sõitsime üle Narva silla. Keegi lausus: „Hüvasti, kodumaa!“ Vagun kolises ja rappus. Ekskursioon oli alanud. Tasuta ekskursioon, mis kestis õe perel neli, minul viis ja pool aastat, paljudel üle kümne aasta.

28. märtsil panin kirja meie vaguni nimekirja. Vagunis oli töövõimelisi inimesi 23 (18-53 a.), pensioniealisi 6 (56-71 a.), lapsi 12 (3-14 a.), sündimata lapsi 3. Kodumaale jäi ilma vanemateta lapsi 11. Neid inimesi oli juba enne küüditamist tabanud suur õnnetus: nende perekonnad olid lõhutud – kellel isa, mees, poeg või vend arreteeritud ja koonduslaagrisse saadetud. Ainsa vaguni nimekirja järgi võib ette kujutada, kui palju õnnetust ja muret mahutas üksainus vagun, rääkimata 44 vaguniga ešelonist. Rakverest läks teele aga kaks ešelonit. Aga kui palju neid läks teele Tallinnast, Narvast, Tartust...?

Suuremates jaamades võisime tuua oma piimaplekkidega veetornist joogivett ja meile anti riigi kulul kapsasuppi ja hirsiputru poslamasla. Ikkagi inimlik hoolitsus, seda enam, et meil oli vagunis mitu inimest, kellel ei olnud kaasas mingit toidupoolist ega raha. Need olid kinni võetud seljasolevate tööriietega ja otse vagunisse toodud.

Veetoojateks ja varustajateks olid naised, sest mehi ei lubatud vagunist väljuda. Kuidas me ka ei seletanud, et Hans Tamm on vabatahtlik kaasasõitja, ei uskunud seda keegi.

Toitu jagasime ise, arvestades iga inimese vajadusi. Kellel oli oma toitu rohkem kaasas, loobusid nende kasuks kellel polnud midagi.

Vagunis tuli meil oma elu sisse seada. Kellel oli kaasas puldanit või üleliigseid tekke, loovutasid need, et eraldada ühine käimla vaguni ukse alla. Keegi andis oma pange, et parask ei jääks haisema ega niigi kasinat õhku rikkuma.

Sõit oli üksluine, aknad väikesed. Saime vaid kordamööda ümbrust uudistada. Minule isiklikult oli suureks vahelduseks vee ja toidu järel käimine. Tõnkasin ka vene keelt. Naised soovitasid nõuda rasedatele piima. Lausa imena tundub, et see mul ka korda läks.

Ühel ööl oli kuulda tagasihoitud nuuksatusi. Hommikul selgus, et Hilda Albil oli tütar Silvi haigeks jäänud. Nõudsime järgmises suuremas jaamas arsti. 7-aastane Silvi viidi vagunist ära haiglasse. Kujutlege vaid ema uut muret!

Sverdlovskis, kui läksime jaamast süüa tooma, teatasid teiste vagunite naised, et turg on siinsamas jaama juures. Nemad käinud seepi ostmas. Lippasime meiegi turule. Üks noorepoolne mustlanna ütles meile: „Kuhu sõidate, ei jää te kauaks.“ Oh kui hea oli kuulda seda lohutavat ennustust.

Üldse suhtusid kohalikud elanikud meisse kaastundega. Nad pakkusid meile leiba ja muid toiduaineid viisaka hinnaga.

Ühes jaamas läks lahti kumu, et kuskil vagunis on sündinud tütarlaps. Nii see oligi. Umbkeelsena ei tahtnud naine eestlastest maha jääda ega haiglasse sattuda, seepärast palus oma vaguni naise, et need teda aitaksid raskel tunnil. Sünnitus läks õnnelikult. Nägin seda tüdrukut, kellel ei olnud sünnikohta, hiljem meie rajooni keskuses Belõi-Jaaris. Oli ilus, terve, lakkispäine laps.

Püüdsime püssimeeste käest teada saada oma teekonna lõppeesmärki. Üks neist mainiski Abakani, kuid see nimi ei öelnud meile veel midagi. Küll aga märkasime, et kelladega on midagi lahti: hommik saabus ikka varem ja varem. See oli muidugi loomulik, sest logistasime hoolega päikesele vastu. Lõpuks oli ajavahe neli tundi. Jaamade kellade järgi saime oma kelli reguleerida.

Atšinskist me enam ida poole ei sõitnud: meie ešelon pöördus lõunasse Abakani poole, mis pidi olema lõppjaam meile ja raudteele.

Abakani jõudsime 12. aprillil. Meid ootasid seekord autod. Sõit oli aga üpris lühike. Abakani jõe ääres tuli sõidukist maha kobida ja oma „kaasavara“ majapidamiskelkudele laduda. Jõgi oli poolest saadik jääs, teine pool lahvavees. Mööda jääd tuli vedada oma kraam veepiirini, kus ootasid paadid. Seadsime end järjekorda. Üks meist pidi sõitma eelmise reisiga kaasa ja paadi tagasi tooma. Nii hästi või halvasti kui meie, maarotid sõuda oskasime, ent üle me saime. Juhtus seal nii traagilist kui ka koomilist, kuid lõpuks leidsid emad oma lapsed ja tuttavad said kokku.

Seal, teisel kaldal, algas „orjaturg“. Olime kindlalt otsustanud sovhoosi minna, sest toidu- tagavarasid meil polnud. Hans Tamm oli see, kes ühe sovhoosi veoki üles otsis ja meid paika pani. Sinna tuli palju meie vaguni rahvast. Nii sattusime Krasnojarski krai Hakassi autonoomse oblasti Altai rajooni Minussinski tõulammaste sovhoosi. Kaugelt paistis selge ilmaga Šušenskoje, Lenini väljasaatmise koht.

Nägime ääretut steppi. Silmapiiril ei mustendanud mingit metsatriipu: avar ja pilvitu taevast toetus otse horisondile. Ümberringi kõrgusid mäed, õhk oli puhas ja kerge. Lund seal enam polnud. Meid sõidutati sovhoosi Keskuse klubi ette ja öeldi, et saame sauna ja võime oma kodumaa ja pika teekonna tolmu maha pesta.

Esimene öö tuli veeta klubi kaldpõrandaga saalis. Sattusime magama Albi perega kõrvuti. Hilda küsis minult, ilmselt vajadusest jagada oma suurt südamehuret: „Mis te arvate, kas ma saan veel oma tütrekest Silvit näha?“ Tuli öelda midagi niisugust, mis annaks lootust. Nii ma siis seletasin, et minu arvates sai Silvi terveks – ta polnud ju mingi põdur tüdruk – ja tuuakse siia järele, nimi märgiti ju üles ja sihtjaam pidi ka neil teada olema. Aega muidugi võib minna, nii et ärgu lootust kaotagu. Olgu kohe öeldud, et olin märki tabanud: tütarlaps toodi paari kuu pärast ema juurde, ainult eesti keele oli üsna ära unustanud.

Järgmise päeva hommikul anti meile taas veoautod ette ja sõitsime kaugel terendava Berjosovo poole, mille me oma uueks koduks olime valinud. See oli sovhoosi esimene farm. Seal võeti meid arvele, anti käsikäru ja näidati kätte maja, kus elama pidime.

See päev anti eestlastele sisseseadmiseks. Kuna ruuminappuse tõttu polnud asju kusagil lahti pakkida, siis jalutasime koos, vaatasime ümbrust ja laulsime eesti laule, mis kõlasid siinses puhtas ja kerges õhus hästi ja kostsid kaugele.

14. aprillil 1949. a. asusime tööle. Hans ja mina läksime härgadega õlgi vedama. Oli käes lammaste poegimise aeg. Õlgede tõstmiseks oli puuhang. Kodus olin ikka olnud hanguja rollis, nüüd aga kamandas Hans mind koorma otsa, sest olin puuhangu käsitsemises saamatu. Meenutasin taas tänuga oma ema, kes meid kasvatas tööinimesteks. Raske talutöö oli olnud meie pärisosaks. Kus aga viibis meie ema praegu, kuidas ta haigena talus seda pikka teekonda ja kuidas tuli ilma elatusvahenditeta toime? Kas ja kellele ta kirjutab? Tuleb oodata. (1.1.1.)

4.3. Ainus õigus – õigus tööle

Kohalikud elanikud jutustasid hiljem, kuidas nemad olid sattunud ärevusse, kuuldes, et eestlasi tuuakse. Nad ei olnud midagi kuulnud sellisest rahvast. Võib olla tuuakse röövleid või vargaid, kollase- või mustanahalisi. Kõik hakkasid riive ja lukke muretsema. Kuid üsna kiiresti veenduti eestlaste töökuses ja aususes. Mõned kohalikest töökaaslastest osutasid kauguses terendavatele Sajaani ahelikele ja teadsid rääkida, et sealkandis on kaks eesti kolhoosi, kus elatakse jõukalt.

Mis töid meil tuli teha?

Kuna sovhoosi põhitegevus oli suunatud lambakasvatusele, siis said paljud naised ja lapsed tööd lammaste juures. Tööjõudu vajati ka sesoonsetele töödele (kevadkülv, heinategu, viljalõikus).

Esimesel kevadel sattusin külvi brigadi vilja kotti kühveldama. Kuna Siberi ilm võis muutuda imeilusast soojast ja päikesepaistelise mõne hetke jooksul jäiseks mustaks tormiks, oli põllubrigadis vagun. Sinna võis varjule joosta. Seal keedeti lõunat ja õhtueinet neile tööliste, kes õhtul koju ei kiirustanud, vaid sinna ööbima jäid.

Kui ma mõnel õhtul oma särgist paar prisket hallivatimeest leidsin, püüdsin vagunist eemale hoida. Pikutasin töö vaheajal viljahunnikus. Seal oli hea silmad sulgeda ja kuulata lõokeste kirglikku lõõritamist, mis nii magusvalusalt meenutas kodumaa kevadet.

Siberi põllud olid suured, 150 ha. Iga linttraktori järel oli agregaat kolmest laiast külvikust. Külvikuid tuli laadida iga 4-km järel. Külvamas oli kolm linttraktorit. Jõudsime neid kõiki viljaga varustada ja aega jäi ülegi. Külvati peamiselt suvinisu, vahel ka kaera, hirssi ja heinaseemet.

Ühel heinaseemne külvamise päeval puhkes äkki siberilik torm. Orkaan keerutas heinaseemneid suhu ja silma. Tundsime paremas silmas valu: seemne terav ots oli tunginud silmalgesse, kuhu jäi hilissügiseni.

Kuna olime kogu külviaja töötanud puhkepäevadeta, saime nüüd kolm päeva puhkust. Pärast seda läks kohe lahti heinatöö. Tegime suuri kandilisi kuhje: laius 3-4 meetrit, pikkus 7-8 meetrit. Tööpäev oli pikk, päikese tõusust loojanguni. Paar tundi lõunat. Vihastama ajas see,

et enne päikese loojangut ei tohtinud kuhja juurest ära tulla, kuigi see varem valmis sai ja uut polnud mõtet alustada, pealegi maksti tükitööna tonnide pealt.

Minu silm muutus päikese suhtes järjest tundlikumaks. Kohalik arst soovitas Abakani sõita, sest ainult silmaarst võib eemaldada võõrkeha silmast. Ma selleks sõiduks aga luba ei saanud. Heinamaalt me ööseks koju ei läinud. Toit keedeti kohapeal. Selleks oli päevast-päeva hirsikartulisupp ja leib. Kohutava kuumuse tõttu polnud nagunii söögiisu. Magasime vaguni all värsked lõhnavad heinad külje all.

Heinateo lõppedes saime taas kolm puhkepäeva.

Siberis algas viljalõikus. Päev varem kamandati meid viljapõllu äärde, kus meil tuli põletada üsna suur plats rohust lagedaks. Pärast läksid käiku luuad. Plats sai päris korralikult puhtaks. See oli vajalik kombainide poolt lõigatud vilja jaoks. Seal toimus esmane päikeseenergiaga kuivatamine. Hiljem transporditi vili Keskusesse.

Järgmisel hommikul tulid kombainid. See oli tõesti ülev pilt. Eelmisel päeval vaikselt ilmunud iseliikur jagas põllu sektoriteks ja lõikas lahti servad. Nüüd tuli terve rida kombaine, nii et õhk oli vägevat müra täis, Keskuse poolt lähenesid seitse kombaini, ees linttraktorid. Ühe agregaadid koosseisu kuulus neli inimest: traktorist, kombainer, kombaineri abi ja tööline põhukogujal.

Esiialgu oli meie töö lihtne ja kerge: ajasime puulabidatega vilja suurtesse vaaludesse või lihtsalt liigutasime, et see paremini kuivaks. Kui aga ilmusid veomasinad, mis hakkasid vilja ära vedama, pidime asendama viljatranspordööri. Plekist viljakühvliga pidime laadima kõrgeid veomasinaid. Töö käis vahetpidamata, hommikust õhtuni, sest veomasinaid oli mitu.

Olime kõik harjunud raske maatööga, kuid see tamp võttis kõik vähemale. Mulle on jäänudki see viljatranspordööri asendamine meelde kui kõige tapvam töö kogu Siberis elatud viie aasta jooksul.

Lõpuks veeti kohale ka transportöör, mis esialgu tõrkus töötamast. Alles viimase põllu kuivatusplatsil hakkas tõrges tehnika tööle ja elu muutus kergemaks.

Lõikus sai otsa, ja kui komandant ilmus järjekordsele kontrollvisiidile (pidime iga kuu allkirja andma, et me pole plehku pannud), sain kätte loa minna Abakani silmaarstile. Oligi viimane aeg, sest silm oli põletikus ja kartis hirmsasti päikest. Päikeseprille aga polnud.

Kes me siis nüüd oleme?

Olime oma Eesti NSV passid ära andnud. Sovhoosi tuli komandant ja tegi meile teatavaks mingi ukaasi, et oleme eluks ajaks Siberisse toodud. Pidime sellele alla kirjutama. Allkirja ei nõutud ainult minu õelt ja õemehelt – ikkagi vabatahtlikud. Igakuist allkirja neilt siiski nõuti. Olime 20. sajandi sunnimaisteks orjadeks muudetud. Liikuda võisime oma majandi piirides. Kaugemale minekuks pidi olema eriluba ja saatja (konvoi). Nii koheldi tublisid tööinimesi töörahva riigis.

See oli väga masendav päev. Hing oli haige teadmisesest, et tuhanded, võib-olla kümned või sajad tuhanded Balti riikide vabad tööinimesed olid orjatööle alandatud. Meil ei olevat isegi õigusi puhkusele, meie pühapäevase töö kohta ei kirjutatud töökäskugi. Konstitutsioonist kehtis meie kohta ainult õigus tööle, muud õigused olid nullitud. Olime alandatud ja solvatud, süüta süüdlasteks saanud. (1.1.1.)

4.4. Abakanis silmaarstil

Niisiis, lõpuks oli mul luba Abakani silmaarstile minna, saatjaks noor mees. Mis siis ikka, endal muret vähem: saatja hoolitseb, et oleks transport, näitab kätte polikliiniku jne. Kuna sovhoosi ja linna vahel polnud mingit bussühendust ega maanteedki, siis tuli kasutada juhuslikku transporti. Minsovhoosist rajoonikeskusesse Belõi-Jari saime oma sovhoosi veomasinaga. Sealt edasi muutus asi keerulisemaks. Peale lõunat läks mu saatjal siiski korda peatada juhuslik Abakani sõitja.

Meie rõõm oli ennatlik: polikliinikus oli vastuvõtt läbi. Saatja otsustas, et sõidame Belõi-Jari tagasi. Leppinud kokku hommikuse kohtumise, juhatas saatja mulle kätte eestlaste baraki. Ju tal oli teada, et eestlane on Siberis eestlasele kui lähedane sugulane keda meeeldi oma piskust kostitatakse. Huvitav oli kohtuda oma saatusekaaslastega.

Neil oli ühes suures ruumis mitu perekonda koos. Magamiseks olid neil narid olemas, nii et mullegi ööseks ruumi jätkus. Käidi peamiselt ehitustööl. Mõni perekond kavatses endale majakese püsti lüüa. Teadagi: oma tuba, oma luba. Muide, selles barakis elas ja kasvas kenasti tütarlaps, kellel polnud sünnikohta, sest ta sündis vagunis.

Hommikul läks vana lugu lahti: ükski masin ei peatunud. Kui lõpuks Abakani jõudsimme, oli polikliinikus vastuvõtt läbi. Minu muidu nii viisakas „kavaler“, laskis lendu valingu mahlakat vene sõimu ja oli esialgu üsna nõutu. Siis aga siirdusime koos miilitsasse ja ta hankis mulle kolmepäevase linnaloo ja mingi paberi, millega pidin saama koha võõrastemajas (pass oli ju hoiul kindlas kohas).

Minu võõrastemaja koht oli suures ruumis, kus kuus-seitse voodit. Tuba oli vene naisi täis. Küsisin, millal polikliinikus vastuvõtt algab, et homme hommikul mitte hilineda. Muidugi oli vaja leida ka söömise võimalus. Kõrval pidi olema kohvik või restoran.

Enne kui kohvikusse jõudsin, astus mulle ligi too tõmmu meesterahvas ja pakkus oma seltskonda. Hea, et olin ette hoiatatud, ei hakanud paha nägugi tegema, vaid nõustusin.

Kohvikus mängis muusika ja oli õdus olemine. Kõhud täis söönud, tegi mu viisaks „kavaler“ ettepaneku mulle linna tutvustada. Miks mitte, olin meeeldi nõus. Ta näitas, kus asub turg ja jalutasime suveaias, kus oli ka estraad. Suvel mängivat seal muusika. Nii hilisel sügisel muusikat ega rahvast suveaias polnud. Meie vahel arenes vestlus. Muuseas oli juttu ka minu haridusest ja erialast, tööst kodumaal ja siin. Oli meeldiv õhtu.

Järgmisel hommikul ei märganud ma kedagi, kuigi vaatasin hoolega ringi. Ruttasin polikliinikusse. Küsisin numbrit silmaarstile, kuid vastus oli lühike: „Silmaarsti ei ole, tulge kolme päeva pärast.“ Nüüd ütles mu närv üles. Lonkisin tagasi võõrastemajja ja puhkesin nutma. Mu toakaaslased hakkasid huvi tundma, mis mul viga on. Rääkisin, milles asi. Nemad, head inimesed, leidsid väljapääsu. Kiirabis olevat küll silmaarst. Keegi kirjutas mulle sedeli kaasa, andku vaid luugist sisse ja olengi silmaarsti juures.

Nii see läkski. Arst ütles, et ta näeb küll, mis mul silmas on, kuid ei taha hakata opereerima, sest peasilmaarst on ära ja tuleb alles kolme päeva pärast. Mina muidugi seletasin, kes ma olen ja et kolme päeva pärast pean tagasi sõitma: luba lõpeb ära. Olgu hea inimene ja tehku see operatsioon ära. Arst mõistis mu muret ja nõustus. Silmale pandi side ja öeldi, et kolme päeva pärast tulgu paarstile näitama.

Seega oli silmamure murtud ja võisin kolm päeva end linnas tunda vaba kodanikuna. Käisin turul ja poodides. Õelt oli kõva käsk: ostku ma linnast pissipott. Kuidas ma ka mööda poode ei traalinud, pissipotti polnud. Läksin veelkord turule ja, kae imet, leidsingi vajaliku eseme. Oli küll kole raske, vist malmist valatud. Raamatupoest ostsin veel Turgenevi „Aadlipesa“ ja ajalehe. Vene keelt loen küll viletsasti, kuid aega mul oli. Ajalehest leidsin artikli Minsovhooši kohta. Hoidsin seda lehte kaua alles, et kodumaal saaksid omaksed ettekujutuse selle majandi suurusest, kus me käisime põllumajandust tõstmas. Nüüd on see leht kahjuks kadunud. (1.1.1.)

4.5. Võõra rahva hulgas

Siberimaa kevad ei tunne sula ega suurvett. Kuivas päikesepaistes kadus lumi põldudelt märkamatuks. Mehed naasid värskete traktoristidena ja pidid näitama, mida nad talve jooksul õppinud olid. Ilmus ka võõraid nägusid. Kohkusime, et meie ausasse külla saabusid sulipoisid. Ukselukke meil ju ei tuntud.

Kõik oli muutunud tavaliseks, üksluiseks. Kaasavõetud raamatud olid talve jooksul petrooli-lambi valgel läbi loetud. Ei muusikat, filmi, laulu ega ajalehtigi, teatrist rääkimata. Ainult töö, töö ja veel kord töö, ilma puhkuse ja sageli ka puhkepäevadeta. Tekkis tõelise veohärja tunne: astu rahulikult, järjekindlalt, harjumuspäraselt.

Töö käis erilise entusiasmiga, nagu ikka, kui töötasime kohalike naistega koos. Nad hoiatasid meid ikka, et tööga ei tohi kiirustada, sest karme töö rikub palga ära: päevanormi tõstetakse, palk jääb ikka samaks. Nii võisid venelastega koos töötades suurest puhkamisest lausa väsida. Ühe sellise puhkamise ajal müksas kohalik töökaaslane mulle külge ja ütles: „Mine küsi oma sõrmikud selle lapsehoidja tüdruku käest tagasi, ta peitis need mähkmete vahele.“ Vastasin, et need nürud ei tasu vaeva. Kuid tema vastu, et pead minema: meil on aus küla, aga hakkad meid kõiki kahtlustama. See on võõras vargaplika. Tal oli õigus. Nõudsin oma sõrmikud tagasi.

Mul tuli mõnda aega koos töötada Ziinaga, kes oli kirjaoskamatu, kuid suhtus minusse emaliku hoolitsusega ja püüdis minu eest mõnda raskemat tööd ära teha, kuigi mulle seda vaja polnud: olin igasuguse tööga harjunud.

Et me end päris maha jäetuna ei tunneks, võlgnesime tänu kohalikele elanikele, kes meist kui ausatest ja tublidest tööinimestest lugu pidasid. Nad püüdsid meid lohutada ja meile lootust sisendada, et kunagi tuleb aeg ja me sõidame oma kodumaale tagasi. Nad jutustasid, et enne meid oli sinna küüditatud sakslased, kes kõik on juba lahkunud. Siis toodi poolakaid, kellest on kohal veel ainult üks naisterahvas, kes iga päev ootab kodumaale pöördumise luba.

Siis saime Ussinski rajoonist korruga kolm kirja, mis kõik tõid teate ema surmast 16. mail 1949. a. Kõik kirjad olid tundmatuult inimestelt, keda võõras mure ükskõikseks ei jätnud. Tõsi küll, Onga nimi oli kodumaalt saabunud kirjadest tuttav, nad olid emaga ühes vagunis sõitnud.

Need head inimesed hoolitsesid meie ema eest tema rasketel tundidel: põetasid ja viisid haiglasse. Lõpuks matsid eesti kombe kohaselt. Nende sooviks oli, et keegi meist sõidaks ema asjade järele. Teadsime, et ema sõitis peaaegu tühjade kätega, kuid see võis saada heaks ette-
käändeks, kas või kordki käia ema haua.

Ema kurb ja ülekohtune saatus on kuni tänaseni minu hinges kõige hellem koht. Ta oli hea inimene, hea suhtleja. Ikka ja jälle meenuvad mulle tema ilusad, lausa ülevad sõnad: „Mul pole peeglit vaja: minu peegliks on mu laste silmad.“

Üks ebameeldivamaid elamusi külmal maal oli see, kui mind saadeti naaberkolhoosi põhku kokku panema. Üksiku inimesena olin alalõpmata lennus. Valitseja tuli ja ütles mulle ja Richard Lukkenile: „Pange kolme päeva toit kotti ja teil tuleb minna.“ Isegi mina, kel närvi-kava veel korras oli, kohkusin ja hakkasin meelde tuletama, mida olin rääkinud, kelle vastu Siberit ja Vene valitsust kirunud. Peast käis läbi, et ees ootab koonduslaager. Õde muutus koguni murelikuks. Lukkeni Riksi juures olin juba varem täheldanud sümptoomide tagakiusamismaaniast. Ta oli sageli kohta vahetanud ja rääkis, et ülemused tegid talle ülekohut. Uue tõe andis Siberisse küüditamine. Nüüd oli ta aga veendunud, et meid viiakse vangi. Isegi hiljem, kolhoosis põhku kokku pannes, kordas ta, et asi sellega ei lõpe. Püüdsin teda rahustada, aga see ei aidanud.

Õöbisime mingis barakis, kus oli üks suur nari. Minul oli vastikuid ebameeldivusi kolhoosi noormeestega, kes ei andestanud, et ma nende mehelikest teenetest keeldusin. Terve päev uriseti ja mõnitati, nii et nutsin viha pärast.

Teine öö kolhoosnike perekonnas oli päris meeldiv. Meid kostitati kuuma tee, soolapeki-võileivaga ja kapsajuurikatega. Olid hirmus maitsvad.

Selle episoodi võinuks jätta jutustamata, kui valitseja julmal naljal poleks olnud Riksi suhtes halbu tagajärgi. Tema närvisüsteemi häired hakkasid kiiresti süvenema. Varsti loobus ta tööst ja ootas aina arreteerimist, kuni lõpuks kaotas täiesti mõistuse. Ta jäi perekonna toita.

Suvel hangusime heinu, seekord eesti naistega brigaadis. Ainult peab mainima, et aasta jooksul olime midagi õppinud. Kui ma esimesel suvel vihmaga heinu kokku pannes ütlesin noorele agronoomile, et vihmaga kokkupandud hein rikneb, vastas agronoom: „Riigi hein ei rikne.“ Nüüd olime meiegi omandanud lohiseva, mõisakõieimentaliteedi ja hakkasime kavallusega toodangut tõstma. Ka sel suvel teritasin mina kuhje, kusjuures heinte kinnitallamine oli rangelt keelatud. Liikusin ainult kuhja serval ja loopisin kohevad heinad kuhja keskele. Lõpuks sai kuhi korraliku kuju ja andis täie mõõdu välja. See polnud juba meie asi, et selline kuhi võttis vihma sisse, vajus madalaks ja heinad riknesid. Ei, südametunnistus ei piinanud, sest palk selle raske töö eest oli kasin.

1953. aasta talvel sain kindlasti teada, et meie, eestlaste-väljasaadetute järele ikkagi nuhitakse. Nimelt tegi komandant minule isiklikult ettepaneku hakata eestlaste hulgas nuhiks. Tasuks pidi olema parem töökoht. Esimene mõte oli, et peab mind intelligendikeseks, kes tagatiseta lubaduste eest on valmis oma kaaslasid maha müüma, ja vaja ta kogu oma alatu ettepanekuga kuradile saata. Komandandi variserlik hääl manitses mind hästi järele mõtlema. Mõtlesingi. Arutlesin nii: kui mina ei hakka, värvatakse keegi teine. Kes ütleb, et mõni meist ei hakka parema elu lootuses komandandile keelt kandma. Nõustusin. Minu värbaja kinnitas, et see olgu meievaheline saladus. Tähendab: saladuskatte all võib juudaseeklite eest oma kaaslasid reeta. Ptüi, kurat! Läksin koju ja tutvustasin end oma õele ja õemehele kui värvatud nuhki. Nemad arvasid, et toimisin õigesti: kes teab, mis minuga oleks muidu juhtunud.

Vastik kohustus see nuhi amet. Pidin igakord peale allakirjutamist aru andma, mida eestlased räägivad, mõtlevad, laulavad. Mida öelda. Räägivad tööst, omastest, ühekülgselt toidust. Mida keegi mõtleb, ei oska arvata. Laulame eesti laule, patriootilisi loomulikult. Tundsime, et on hea vene keelt mitte osata. Head teenistust ma ei lootnud ega tahtnudki. Olen üks oma-suguste seas. Tööd tahan ja oskan teha, nagu nõudis meie ema, kadunuke. (1.1.1.)

Eestlase matus Siberis 1950-ndatel. (3.1)

4.6. Vabanemine

Otsus minu vabastamise kohta langetati Eesti NSV Ministrite Nõukogus 25. juunil 1954. a. Mina sain sellest teada Minsovhoosis Berjosovos 2. septembril 1954. a. Kästi teha passipilt ja sõita Belõi-Jari passi vahetama.

Kohe järgmisel päeval läksin sovhoosi keskusse pildistama. Taevast kallas vihma kui kapa servast. Sellist sadu polnud ma viie ja poole aasta jooksul Siberis näinud. Panin jalga oma kroomnahksed säärikud, kuid stepp oli täiesti vee all. Vesi tuli üle saapasääre, kuid minemata jätta ei saanud, sest oli vaja töölt vabastamise avaldus ära anda. Direktor kirjutas sellele nurisemata resolutsiooni peale.

Ärasõidudokumentide vormistamine võttis palju aega. Lõpuks käisin veel ringjooksulehele allkirju hankimas, kuigi ma polnud mitte kelleltki midagi laenanud. Tuli allkiri võtta ka partorg Vasjutinilt. See oli väga sümpaatne inimene. Ta tundis huvi, millal ja kuidas kavatsen ära sõita ja kas mul on kodumaal kellegi juurde minna.

Lõpuks oli ka mu majapidamine likvideeritud, kõik ära müüdüd, noori kukkesid teele toiduks küpsetatud. Asjad said pakitud, raha jaoks salatasku tehtud, õelt vajalikud instruktsioonid saadud. Ja siis saabus teade partorg Vasjutinilt, et sõitku Keskusesse, sealt sõidab auto viljakoormaga Abakani ja me saame sellega kaasa sõita. Tänapäevani meenutan hea sõnaga seda sümpaatset meest, kes mulle ärasõidul sirutas abistava käe.

Autojuht oli väga abivalmis. Sõidutas meid jaama ja aitas pakid õiges kohas maha. Minuga tulid kaasa 14-aastane poiss (nime olen unustanud) ja 12-aastane Silvi. See oli sama tütarlaps, kes küüditamisel rongis haigestus. Nüüd asusime taas koos koduteele. Vanemad palusid need lapsed kaasa võtta. Olin meeleldi nõus. Nüüd oli hea, et olime mitmekesi: lapsed jäid pakkide juurde, ise läksin pileteid ostma. Saime kohad Abakan-Moskva otsevagunis. Võtsin kõigile platskaardid ja voodiriided.

Moskvas tuli minna ühest jaamast teise. Meile astus juurde keegi võõras mees, kes lubas 5 rubla eest juhatada teed ühest jaamast teise. Nõustusin. Ta oli kena inimene, viis meid lastetuppa ja soovitas piletid seal komposteerida, saavat rutem. Kõik laabus hästi. Südaööl asusime Leningradi poole teele, ikka platskaardiga ja korralikult magades.

Ka Leningradis tuli sõita ühest jaamast teise. Seekord kasutasime taksot. Algas sõit kodumaa poole. Silvi läks maha vist Jõhvis. Vihma sadas ja andsin talle oma vana vihmamantli, sest tal polnud midagi paksemat kaasas. Käskisin endale kirjutada. Ei mäleta enam, millises jaamas lahkusime teisest teekaaslasest. Kumbki neist ei kirjutanud, kuidas nad omaste juurde jõudsid. Igatahes kaduma nad ei saanud minna.

30. septembri öösel kell 3 jõudsimme Rakverre. Kuigi saatsin Leningradist telegrammi õde Ellenile, kes oli näitleja Rakvere Teatris, ei olnud meil jaamas kedagi vastas. Kõmpisime koos Andrusiga läbi öise linna, mis oli hirmus tuttav, kuid tundus millegipärast hästi väike. (2.1.)

Aino oma poja Andrusiga
1950-ndatel. (3.1)

Kes see Andrus on? Andrus on minu poeg. Andrus sündis 14. mail 1951. a. kell 15.50 (Moskva aja järgi 11.50). Kaalu ei tea, sest haiglas kaalu ei olnud, kuid arvatavasti üle 3 kg, ka pikkust ei mõõdetud, kuid umbes pool meetrit. Sünnitasin peale kahe ja poole ööpäevast tantsu ämmaemanda, arsti ja õe ning põetaja abiga. Poiss hakkas kohe kisama ja mul oli kohe peale sünnitust kergem, peaasi – sain välja magada. Andrus pistis kohe kisama, kui siia sinatsesse maailma jõudis, kuid peale seda jäi magama ja magas hästi ning karjus vähe kogu haiglas viibimise aja (7 päeva). Silmad olid suured, selged, sinised ja vaatasid kohe arukalt. Juuksed tumedad ja üldiselt leiti kohe, et minuga sarnaneb, ainult nina on isasse, minu arust ka kulmud. Kolmandal elupäeval hakkas naeratama (kindlasti ebateadlikult), millest tekkis põske lohuke. Vasaku kõrva küljes on kaks näblikut-sünnimärki. Küüned olid ilusad ja pikad, samuti ripsmed. Naba langes ära 12-ndal elupäeval. Kodus viibimise ajal on poiss hakanud peale magamise ja söömise ka karjuma. Ahjaa, paremal juukselohu kohal on näputäis heledaid juukseid. (1.1.1.)

Koputasin mitmele uksele, kuid keegi ei avanud. Andrus juba pahandas: „Tädi ei tee lahti, vanaisa ka ei tee lahti. See polegi kellegi Eesti!“ Siis läksime Rakvere Teatri valvelauda informatsiooni hankima. Seal oli endine tuttav valvur. Sellelt saime teada, et minu õde Ellen on teatriga ringreisil. Lahke naisterahvas sokutas meid valvetoa kušetile magama. Andrus uinus kohe, kuid minul ei tulnud und.

Hommikul helistasin Arknale ja palusin Linda Näksile edasi anda, et õde Aino saabus Siberist, sõitku meile vastu, oleme Rakvere Teatris. Paraku ei pidanud telefonikõne vastuvõtja vajalikuks teadet edasi anda. Ootasime, ootasime... Käisime Andrusega turul ja kauplustes. Otsin poisile kingad ja kommi. Jalutasime teatrimajja tagasi.

Ja siis saabus õde Linda. Alles nüüd läksid silmad suurest õnnest märjaks, kui õega sülelesime. Selgus, et õde Linda sai teate alles siis, kui ta tütar Pilve Rakvere I Keskkoolist helistas. Temale oli rääkinud minu saabumisest teatridirektori tütar.

Olimegi kohal.

Kuigi komandant ütles, et mul on õigus saada tagasi oma endine korter ja töökoht, ei saanud ma midagi, sest tegemist oli fiktsiooniga. Korter oli mul ju eramajas, tehnikum vahepeal likvideeritud, Rakvere I Keskkool õpetajatega komplekteeritud ja koolitöö juba alanud. Ei tööd, ei kodu. Kuid katki polnud veel midagi: mul oli kodumaal mitu õde ja isa, kes oli

vangist vabanenud. Ta sai karistada passirežiimi rikkumise eest, sest oli ikka veel oma koju sisse kirjutatud, kuid temast oli tehtud kodutu.

Pikk ekskursioon oli lõppenud ja tuli mõelda, kuidas otsast alata. Olin ma ju paljas ja ajast maha jäänud, kutsetööst võõrdunud, väljanägemiselt kõhn ja räsitud, sest vabanemise teate saamisest alates olin kaotanud söögiisu. Hiljem üks õdedest ütles, et ta oli lausa kohkunud mind nähes, niivõrd vana nägin välja. (1.1.1.)

5. TAAS KODUMAAL

30. septembril 1954. a. naasis vanaema Siberist, kuna õpetaja kohad olid selleks ajaks juba komplekteeritud, tuli Ainol uus töökoht otsida. 9. novembril sai ta tööle ETKVL-i Rakvere Tööstuskombinaati, kus hakkas poolijaks. Sellele kohale jäi ta tööle 1955. aasta augustikuuni, kuni kinnitati Roela 7-klassilise kooli eesti keele ja kirjanduse õpetajaks. 1958. a. märtsis abiellus ta Endel Kuusemetsaga ja sai perekonnanimeks Kuusemets. 1959. a. 17. mail sündis perre tütar Virge. Aino töötas viimase aasta Roelas kui Virge läks 1. klassi. 1967. a. läks Laekvere 8-klassilisse kooli eesti keele ja kirjanduse õpetajaks, kus töötas mõned aastad. Kui vabanes eesti keele ja kirjanduse õpetaja koht Kulina 8-klassilises koolis, läks ta sinna tööle. Seal koolis oli ta ka õppealajuhataja. Kulina koolis töötas ta kuni pensionile minekuni.

Praegu on vanaema 88 aastane ja ta elab Roela vanadekodus. Tal on 5 lapselast ja üks lapselapselaps. (2.1.)

Aino koos isa ja Andruselga
1956. a. (3.1)

Aino oma abikaasa
Endliga 1967. a. (3.1)

Aino oma õpilaste keskel Roela koolis 1960-ndate algus. (3.1)

6. LÄHEDASTE MEENUTUSED

6.1. Õe Laine meenutus

Aino oli väiksena tihti haige. Tal oli kopsupõletik ja arvati, et ta ei jää üldse elamagi. Ema ütles alati, et see plika sureb veel enne, kui tema vennad.

Ta hoidis oma ema väga. Alati kui ema kuhugi välja minema pidi, ei tahtnud Aino teda lasta, sest kartis, et midagi võib juhtuda. Mina talle eriti ei meeldinud, ei oskagi öelda miks, kuid arvan, et põhjus oli vanusevahes. Meie vanusevahe oli kuus aastat.

Koolis läks tal alati hästi, ta oli väga hea õpilane. Käisime koos koolis, sest mind pandi natuke varem sinna, põhjuseks see, et saaksime kodust koos minna. Keskkoolis oli tal palju sõpru, kindlasti sellepärast, et ta oskas hästi suhelda ja sobis kõikidega.

Aino (vasakult esimene) Mädapeal kooli kokkutulekul 1970. a. (3.1)

Siberis oli ta väga töökas ja järjekindel. Näiteks võttis ta omale pähe, et ta peab poja saama ja niimoodi ka läks. Muidugi oli tal seal ka väga raske, kuna tööd oli palju.

Mina tööd teha ei saanud, kuna ootas last. Aino oli väga abivalmis ja aitas alati kui vaja oli. Näiteks saime endale uue eluaseme, sinna oli vaja uut ahju, lõhkusime vana välja ja alustasime uue ehitusega. Juhtus aga nii, et mina läksin sünnitama ja ahi jäi pooleli, kui koju tulin, oli ahi valmis ja kõik praht ära koristatud. Ajapikku soetasime endale päris korraliku majapidamise ja elu läks kergemaks, aga koduigatsus vaevas meid mõlemaid.

1954. a. andsime sisse taotlused vabastamise kohta. Minu ja mu pere taotlus rahuldati, kuid Aino oma lükati tagasi. Ta oli selles väga pettunud, kuid ei näidanud seda välja. Niisiis sõitsime, mina ja mu pere, kodumaale, Aino pidi veel aastaks sinna jääma. (1.1.2.)

6.2. Minu vanaema Aino Kuusemets

Minu vanaema – meie pere laste jaoks Roela vanaema – kohe kangastub silme ette selline hallipäine, pisut paksuke, tragi, seitsmekümnene vanaema, kes sügiseti alati oma punase ratta selga hüppas ja metsa seenele kihutas.

Kui korteris elasime, siis käis ta meil suht harva külas, või mulle tundub, sest olin siis ju nii väike, aga mul on eredalt meeles kord, kui olime temaga kahekesi ja sirvisime Rasmuse, mu venna, esimest aabitsat. Vaatasime pilte ja mina oma lapseliku fantaasiaga mõtlesin piltide juurde jutu. See käis kuidagi ootamatult, ühel hetkel tuli sinna piltide juurde ka aabitsas olev

jutt – ma hakkasin lugema. Vanaema ütles kuidagi väga rahulikult ja rahulolevalt: „Näe, oskadki lugeda!“

Vanaema oli nooruspõlves väga kena ja hakkaja naine. Kuidas siis teisitigi, nende pere lastel oli „töö“ keskmiseks nimeks. Majapidamine suur ja igal ühel sellega seoses omad kohustused. Usun, et oma tõekspidamised ja võime igal ajal kohaneda ning kuidagi läbi ajada, on ta just kodust saanud.

Tema elu kõige värvikamad seigad on seotud vast tema õpetajakarjääriga. Ta armastas oma tööd ja õpilased armastasid teda, sellest siimaani traditsioon, et tema õpilased saadavad talle igal aastal sünnipäevaks kaardi ning on ka tähtsamaid sünnipäevi, kus nad on isegi vanaemale külla tulnud. Nii palju aastaid hiljem peavad nad ikka oma „akadeemilist ema“ meeles, paljudel on oma õpetajate nimed esimeseks kokkutulekuks justkui peast pühitud.

Me käisime vanaema juures tihti, elasime ju ühes külas. Vanaema istus alati oma voodipervel ja kodus sokke ja kindaid, need olid alati nii ilusad, põnevate mustritega ja ilusate värvidega. Tema sokke ja kindaid kanname me siimaani, sest igaks tähtpäevaks oli vanaemal kingitus olemas. Nüüd on selle traditsiooni, oma lapsi ja lapselapsi soojade käpikute ja kinnastega varustada, üle võtnud minu ema, kes koob nüüd oma lastelastele. Selle kudumise juurde käisid ka jutustused. Vanaema jutustas palju oma kooliajast ja Siberis veedetud aastatest. Kummaline on see, et vanaema ei dramatiseerinud sealset olustikku ja elu kunagi üle, vaid meenutas hea sõnaga inimesi, kes talle toeks ja abiks olid.

Ma armastasin jõule vanaema ja vanaisa juures. Seal oli alati selline muinasjutuline jõulutunne. Vanaema puupliidil tehtud pruunid magusad kapsad, imemaitsev ahjupraad ja sellised prisked piparkoogid. Terve pere kogunes jõuluõhtuks sinna. Eriti meeldis mulle nende traditsioon, panna jõuluvana tulekuks kuusele päris ehedad küünlad põlema, kavatsen selle ilusa traditsiooni oma peresse ka sisse söövitada. Kui väike olin, siis meie kodus seda ei tehtud, usun, et paljuski turvakaalutlustel, sest majas oli kolm väikse vahega last ja see selgitab juba kõik.

Kõige eredamalt on mul meeles lähiaastate vanaema. Nad olid nüüd vanemas eas vanaisaga üks naljakas paar: vanaisa oli õhk-maa süsteemis nende abielu kosmose pool. Ta armastas seltskonda, nalja ja napsutada, unistas ja ei lasknud elu tumedamal poolel kunagi võitu saada, ta oli üdini optimistlik. Vanaema seevastu selline ratsionaalne pool, ta ei lasknud kunagi elul vana sissetallatud rajast kõrvale kalduda ja soovis, et kõik oleks joon-joonelt paigas: aiamaa oleks korras, pesu pestud ja triigitud; tal oli vaim ka siis valmis aiamaad kasima minema, kui keha ja mõistus enam mitte.

Meenub kord, kui vanaema, arvates, et mägedes turnimine on talle veel kontimööda, oma maja taga asuvale mäele kakerdas ja sinililli otsima läks. Idülliline aasal hõljumine ja tütarlapselik sinilillede korjamine lõppes arvatust kiiremini. Ümmargune memmeke veeres kogu oma lillekorjamissooviga mäest alla ja murdis jalaluu. Nii ta seal mäejalamil ootas, kuni vanaisa talle järele tuli. Kahjuks olid lood nii hullusti, et vanaema polnud võimalik tassida ja ega õbluke vanaisa poleks seda suutnudki. Vanaisa lasi fantaasial lennata, sest kuidagi oli vaja vanaema koju toimetada ja lippas koju aiakäru järele. Mutt ukerdati aiakärule ja sõit helgemasse tulevikku võis alata. Ma ise kahjuks seda pilti ei näinud, aga omamoodi võis see täitsa koomiline olla. Selliseid tragikoomilisi seiku on teisigi, mida võiks meenutada.

Nüüd on vanaema vanadekodus, loeb oma raamatuid ja kui talle külla lähme, siis jutustab ikka ja jälle oma elust. Roela vanaema on ja jääb minu jaoks selliseks tõeliseks maavana-emaks.

Nii meenutab oma vanaema lapselaps Getter Taurafeldt. (1.1.3.)

6.3. Minu ema

Niisiis, millisena ma teda mäletan? Meenub see, kuidas ta istus oma kirjutuslaua taga ja parandas õpilaste harjutusi ja kirjandeid, oli ta ju eesti keele ja kirjanduse õpetaja. Ja ega see ei jätnud eriti aega tegeleda oma lastega. Ikka igatsesin ema tähelepanu. See-eest olid suved vabad ja koos emaga olin palju päevi Võsul suvitamas. Ka talvel, kui nüüd mõelda, tegime midagi koos. Nimelt suusatasime, see oli ta kirk. Niikaua, kui endal jaksu, oli suusatamas ise ja edaspidi vägagi innuka tugitoolisportlasena elas kaasa suusavõistlustele.

Väga toredad olid alati need peod (pulmad, sünnipäevad, laste ristimised), kus said kokku õed ja vend oma peredega. Siis oli palju laulu ja nalja. Ema oli hea huumorisoonega. Sama ka teised õed. Vend oli eriti hea anekdoodi vestja. Muidugi räägiti ka Siberist ja kuna see reis võeti ette õe Laine sünnipäeval, siis ei läinud see kunagi meelest. Ikka oli midagi uut, millest veel polnud räägitud.

Minu ema on nüüd juba vana ja enam ise hakkama ei saa, aga seda töökat ja väsimatut aias toimetavat naist ma mäletan väga hästi.

Veel tahan öelda, et ta on ikka ja alati olnud väga salliv teiste inimeste suhtes. Ta on suutnud kõiki võtta sellisena nagu nad on, püüdmata neid muuta. Selline on minu ema.

Nii räägib Aino Kuusemetsa tütar Virge Taurafeldt. (1.1.4.)

Aino koos perega 1959. a. (3.1)

Virge embab oma ema 1971. a. (3.1)

KOKKUVÕTE

Sõjajärgne vägivallopoliitika saavutas haripunkti 1949. aasta märtsis toimunud massiküüditamisega: ööl vastu 26. märtsi saadeti Eestist Siberisse tuhandeid inimesi. Paljud pered purunesid, sest vanemad lahutati lastest. Vahele lagunes pere täiesti osadeks ja mida ei suudetudki enam kokku viia. Masendavast Siberi elust pääsedes ei leidnudki nad oma vanemaid, lapsi, sest neid enam ei olnud. Nad olid surnud. Haiget tegi ka see, et ei saanud olla lähedaste matustel ja pahatihti ei teatudki, kuhu on armastatud inimene maetud. Sellest on kahju ja väga, väga kurb. Muidugi on seda hilja öelda, aga mida tunnevad inimesed, kellega nii on läinud? Nad elavad edasi, kuid ometigi on neil sellest kurb mälestus.

Vanaema räägib Siberi ja ka enda elu helgematest mälestustest. Ta on alati optimistlik. Seda tööd kirjutades sain teada, et vaatamata traagilistele sündmustele, säilis eestlaste ühtekuuluvus, üksteise abistamine, head suhted lihtsate vene inimestega ja oskus ning tahe tööd teha.

Arvan, et seda uurimistööd tehes lähenesid minu ja vanaema suhted veelgi kui nad varem olid olnud. Nüüd ma mõistan paremini oma vanaema tõekspidamisi aususest, suhtumisest oma vanematesse ja et inimeseks jääda.

Ka õpetajana tegi ta väga tänuväärset tööd, õpetades lastele eesti keelt.

Selle tööga säilitame ja pärandame edasi meie ajalugu ja kultuuri.

Selliseid mälestusi peaks kindlasti edasi andma järeltulevatele põlvvedele, et ka nemad saaksid aimu meie rahva kannatustest.

KASUTATUD ALLIKATE JA KIRJANDUSE LOETELU

1. Kirjalikud allikad

1.1. Käsikirjad

1.1.1. Kuusemets, Aino. Kirjalikud mälestused. Säilitatud Taurafeldt, Virge kodus.

1.1.2. Tamm, Laine. Kirjalikud mälestused. 2007. Säilitatud Roela Põhikoolis.

1.1.3. Taurafeldt, Getter. Kirjalikud mälestused. 2007. Säilitatud Roela Põhikoolis.

1.1.4. Taurafeldt, Virge. Kirjalikud mälestused. 2007. Säilitatud Roela Põhikoolis.

2. Suulised andmed

2.1. Kuusemets, Aino (sünd. 1918). Pensionär, elukoht Roela alevik, Lääne-Virumaa.

2.2. Taurafeldt, Virge (sünd. 1959). FIE, elukoht Aru 2, Roela alevik, Lääne-Virumaa.

3. Fotod

3.1. Tundmatute fotograafide tööd. Erakogust.